

چگونه عرف قانون را می‌بلعد

کامبیز نوروزی

حقوق‌دان

در ایران معارضه عرف و قانون یکی از ویژگی‌های اجتماعی حقوق مدرن بوده است که یک قرن است خودنمایی می‌کند.

اینجا یک نمونه از این معارضه را خواهیم دید که به عقد ازدواج مربوط است.

روابط بین زن و شوهر فاقد موازنه حقوقی است. حق زن عمدتاً فقط شامل نفقه و مهریه است. ادامه تحصیل و اشتغال زن و خروج او از خانه و به‌ویژه مسافرت به خارج نیازمند اجازه شوهر است. سرپرستی فرزندان از آن شوهر است. زن موظف به تمکین از شوهر است. اگر زن تمکین نکند، نفقه به او تعلق نمی‌گیرد (مواد ۱۱۰۲ تا ۱۱۱۸ قانون مدنی و برخی مواد دیگر). طلاق به طور کامل در اختیار مرد است.

این مقررات در قانون مدنی پیش‌بینی شده‌اند که براساس فتاوی‌اش مشهور فقه شیعه در سال ۱۳۱۲ تصویب شده و تاکنون تغییر چندانی نکرده است.

اما در این فاصله ۹۰ساله موقعیت فردی و اجتماعی زنان، به تبع تحولات عمومی جامعه ایران تغییرات اساسی فراوانی را پشت سر گذاشته است. در این تغییرات نه‌فقط نگاه زنان به خودشان؛ بلکه نگاه مردان و جامعه نیز به آنها تغییر کرده است. تحصیل زنان امری عادی است. پذیرش اشتغال زنان متداول است. گاه نیازهای اقتصادی خانوار کارکردن زنان را به ضرورت بدل کرده است. فرایند تجربه اجتماعی زنان و مردان از سنین طفولیت تا بزرگسالی دیگر تفاوت چندانی ندارد. تجربه تحصیل و هنرآموزی و فعالیت اجتماعی، ورزش و خلی چیزهای دیگر بین زنان و مردان مشترک است.

این تحول سترگ، به‌ویژه در جوامع شهری که شامل ۷۵ درصد جمعیت کشور است، مرز پررنگی بین زن جامعه جدید با زن جامعه دهه‌های نخست سده جاری خورشیدی و پیش‌از آن ترسیم می‌کند؛ ولی قانون‌گذار ایرانی مایل به پذیرش این تغییرات نبوده و در برابر تغییرات قانونی در جهت تطبیق نظام حقوق خانواده با واقعیت‌های اجتماعی مقاومت داشته است.

ساخت حقوقی ایستا از وضعیت موجود جامعه عقب است.

در مقابل تحرك اجتماعی و تدبیرهای مشروع عرفی از قانون پیشی گرفته و با استفاده از اصول کلی، سامان حقوقی خودش را ساخته است. جامعه با مشاهده ناتوانی قانون در برقراری نظم حقوقی منصفانه‌ای که با واقعیت‌های جاری سازگار باشد، در پی آن است که خود نظمی تازه بیافریند. یکی از مهم‌ترین تغییرات عرفی برای برقراری تساوی نسبی و تقریبی در حقوق زوجین، که مطابقت با واقعیت‌های اجتماعی داشته باشد، واگذاری حقوق به زنان در زمان عقد ازدواج است که عرف به شکلی هوشمندانه با استفاده از ماده ۱۱۱۹ قانون مدنی و اصول حقوقی برگزیده است. در این انتخاب عرفی، در زمان عقد ازدواج مرد به زن وکالت در طلاق می‌دهد. به‌این ترتیب هرگاه ضرورت ایجاد کند، زن می‌تواند به‌عنوان وکیل مرد به طلاق خود اقدام کند. به‌این ترتیب قدرت مطلق مرد در طلاق کاهش یافته و به توازن نسبی با زن می‌رسد.

علاوه‌براین در زمان عقد ازدواج چیزهایی مانند اجازه اشتغال، حق خروج از کشور، اجازه ادامه تحصیل، حق تعیین مسکن یا اشتراک زن و مرد در تعیین مسکن نیز به زنان داده می‌شود. تحرك اجتماعی بخشی‌هایی از اختیارات مردان، مانند حق اشتغال یا حق ادامه تحصیل را عملاً تا حدی منتفی کرده است؛ زیرا در عرف جاری تحصیل و اشتغال زنان به امری عادی مبدل شده است و معمولاً دادگاه‌ها نیز آن را قبول دارند. با این حال برای آسودگی خاطر واگذاری همین حقوق نیز مورد توجه زوج‌هاست. ابتکار عرفی مهم در بخش مربوط به طلاق و مهریه است.

مشاهدات عینی و نگاهی به تجربیات دفا تر ازدواج حاکی از آن است که در ۱۵۰۱ سال اخیر روند واگذاری حقوق و به‌ویژه تفویض وکالت در طلاق در زمان عقد ازدواج در حال افزایش است. به‌عنوان مثال در یک دفتر ازدواج در منطقه ۵ تهران نزدیک به نیمی از ازدواج‌های اخیر با تفویض وکالت در طلاق بوده است که نسبت بسیار درخور توجهی است. در منطقه ۱۸ تهران این نسبت کمتر است؛ ولی در مواردی که دختر دارای تحصیلات عالی است، اکثر ازدواج‌ها با تفویض وکالت در طلاق اند. در شهرهای دیگر هم همین روند دیده می‌شود. با تفویض وکالت در طلاق، مقدار مهریه نیز اغلب کم تعیین شده و مهریه اصولاً موضوعیت خود را از دست می‌دهد؛ به‌ویژه آنکه عملاً هم وصول مهریه بسیار دشوار شده است.

چهارشنبه ۵ اردیبهشت ۱۴۰۳
۱۵ شوال ۱۴۴۵
۲۴ آوریل ۲۰۲۴
سال بیست‌ویکم
شماره ۴۸۱۷
۲۰ هزار تومان
۱۲ صفحه

روزنامه

در «شرق» امروز می‌خوانید: نگاهی به داده‌های موجود در مهم‌ترین سند مالی سال ۱۴۰۳؛ سمت‌وسوی بودجه • گذشته در باستان‌شناسی محل محل چه معنایی است؟

صحن شورای شهر تهران به صحنه تقابل موافقان و مخالفان سیاست‌گذاری‌های شهرداری پایتخت تبدیل شد

جنجال «بهبشت»

این گفت‌وگو را در صفحه ۲ بخوانید. عکس: APF

«شرق» به بهانه سفر اردوغان به عراق، در گفت‌وگو با صدیقان مشکلات ایران در بازارهای عراق را ارزیابی کرد

رقبای سرسخت

حضور ایران در بازارهای عراق تحت تأثیر ترکیه تحریم و کیفیت‌گریزی کالاهای ایرانی تضعیف شده است

یادداشت

لباس وارونه بر تن دین

محمدضایوسفی‌شیخ‌رباط

قرآن به این نکته توجه می‌دهد که حقیقت دین واحد است؛ اما در طول تاریخ معتقدان به ادیان به دسته‌های مختلف تقسیم شده و فرقه‌گرایی سکه رایج شده است و قرآن همه اینها را انحراف از دین خوانده است. این اتفاق تحت تأثیر عوامل مختلف رخ می‌دهد. یکی از عوامل انحراف از دین، تلاش برای مصادره دین از طرف حکومت‌ها بوده است. گاهی برخی اقدامات در جهت مصادره دین، به ارائه کاریکاتوری از دین منجر می‌شود و به تعبیر امیرالمؤمنین لباس وارونه‌ای بر تن دین می‌کنند که هیچ جذابیتی ندارد. گاه نیز منافع گروهی ذی‌نفوذ در میان مردم، منجر به ایجاد یک فرقه و مذهب می‌شود. گرچه قرآن به عوامل این فرقه‌سازی و نتایج آن توجه داده است و تاریخ نیز نظاره‌گر تلفیقی‌های مختلف از دین و تقابل آنان به شکل‌های خشن نیز بوده است؛ اما در طول تاریخ کمتر متفکری به تحلیل علمی این پدیده پرداخته است. در پیش از انقلاب، دکتر شریعتی در کار ارزشمند خویش تحت عنوان «تشیع علوی و صفوی» به تفکیک دو رویکرد به تشیع و ویژگی‌های آنها پرداخته و تا اندازه‌ای نیز به علل توجه داده است. شهید مطهری نیز با تکیه بر داده‌های تاریخی و در نگاهی نو به سبک‌های دین‌داری و نتایج آنان پرداخت. یکی از کارهای بسیار ارزشمند و ماندگار او، بیان ویژگی‌های نوع دین‌داری خوارج و تحلیل چرایی و نتایج آن

یادداشت

جایگاه مشروعیت مردمی در برخورد با مسئله حجاب

محمدهادی جعفریپور

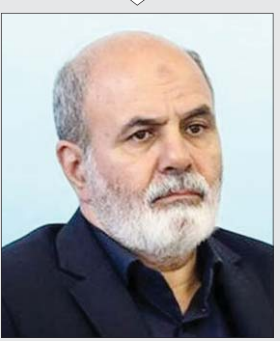
وکیل دادگستری

به موازات انتشار مطالبی در نقد عملکرد پلیس و حکومت در مسئله حجاب، عده‌ای در مقام توجیه عملکرد نیروی انتظامی و دستگاه‌های ذی‌ربط به جنبه الزام‌آور قانون اشاره می‌کنند و می‌گویند چون در مجموع قوانین ایران نداشتن حجاب جرم‌انگاری (تبصره ماده ۶۳۸ قانون مجازات اسلامی) شده، بنابراین شهروندان ایرانی مکلف به تمکین از این قانون هستند، فارغ از ضرورت تحلیل و عیارت بی‌حجابی و ارائه تعریفی جامع و مانع از حجاب به عنوان موضوعی قابل توجه ابتدا لازم است در پاسخ به چنین توجیهی، به فلسفه وجودی قانون، اوصاف قانون و بالطبع مفهوم قانون اشاره کرد. تعریفی که استاد علی‌یا شا صالح در کتاب سرگذشت قانون از واژه قانون ارائه می‌کنند به‌گونه‌ای مبین هر سه جنبه مورد اشاره است. (قانون به مفهوم اعم کلمه، قاعده کار است در همه علوم و فنون و بر همه چیز عالم حاکم است و به مفهوم اخص، دستور زندگانی اجتماعی است که از طرف مقام صلاحیت‌دار به اعتبار عرف و عادت و آداب و رسوم دیرین پیرامون حق و ناحق و سزا و جزا و تشخیص نیک و بد با ضمانات اجرا مقرر و اعلام می‌شود و هدف آن جلوگیری از مداخلات خودسرانه افراد و طبقات و دولت‌ها و حفظ نظام اجتماعی است). پیرو چنین توصیفی از قانون، ضرورت توجه به تحولات اجتماعی، آداب و رسوم مردم، حقوق ملت، صلاحیت مقام انشاکنده و پیش‌بینی‌ترین برای اجرای قانون استخراج می‌شود که پیرو چنین امری باید قانون واجد اوصافی مانند صریح و شفاف، پایدار و قابل تغییر، مؤثر و دارای ضمانت اجرا، قابلیت اعمال (کاربردی بودن) و عادلانه بودن (که از توجه به حقوق مردم و جلوگیری از دخالت خودسرانه دولت‌ها و حفظ نظام اجتماعی استنتاج می‌شود) باشد. مفهوم همین دو پاراگراف پاسخ قانع‌کننده‌ای است برای آنان که صرف قانون‌بودن مقوله حجاب را دلیل موجهی برای عملکرد اخیر پلیس می‌دانند، چراکه از ضروریات یک قانون خوب، توجه به تحولات اجتماعی در راستای حفظ نظام اجتماعی و احترام به عرف جامعه و حقوق افراد ملت است. شاهد این ادعا توصیه منسوب به امام علی (ع) است که فرموده‌اند: «فرزند زمان خود باشید». واضح‌ترین نتیجه‌ای که از این عبارت دریافت می‌شود، همانا اهمیت عرف و ضرورت احترام به توقعات مردم در شیوه حکمرانی است که بارزترین وجه آن در انشای قانون تبلور می‌یابد.

به همین سبب در تشریح مقدمات نوشتن قانون برآورد آثار متنوع آن اعم از تبعات سیاسی، اجتماعی، اقتصادی، حقوقی و حتی روان‌شناختی ضروری دانسته شده و لازم است کارشناسان و متخصصان علوم وابسته به موضوع‌له قاعده مورد بحث تبعات آن را تشریح کنند. بنا به همان توجیهی که مرجع انحصاری تصویب قانون، پارلمان یک کشور تعریف

ابزارهای تبلیغاتی گسترده، توان مالی بالا و پشتوانه‌های سیاسی به ترویج یک نوع نگرش خاص به دین می‌پردازد که در صورت توفیق می‌توان آن را تفسیری جدید دانست. ترویج این فکر برای امروز و آینده کشور بسیار خطرناک بوده، همه باید به این نوع تلقی توجه داشته باشند. مقامات باید از این نوع فکر فاصله بگیرند؛ زیرا آسیب‌های آن دامن‌گیر کلیت جامعه و ازجمله حکومت خواهد شد. به طور خلاصه، این تفکر هدف دین را کسب قدرت می‌داند. جایگاه مردم در این منظومه فکری به گونه خاصی تعریف می‌شود. به اعتقاد آنان، وظیفه مردم اطاعت بی‌چون‌وچرا و انقیاد محض است. اصالت قدرت موجب زیربازگاردن اخلاق و عدالت می‌شود؛ ازاین‌رو قدرت را مقدم بر عدالت و اخلاق می‌دانند. تأکید بر شریعت و مناسک برای اینان گزینشی است. بر برخی مناسک تأکید بیشتری دارند؛ زیرا این مناسک در راستای تقویت قدرت است. نهایت اینکه برخی ظواهر بر ارزش‌های دینی مقدم هستند.

به نظر می‌رسد این سخن امیرالمؤمنین درباره این گروه صادق باشد که «وَلَيْسَ الْإِسْلَامَ لَيْسَ الْآلْفُو مَقْلُوبًا» (خطبه ۱۰۸) اسلام را مانند پوستینی وارونه می‌پوشند. دینی فاقد هرگونه معنویت و روح با چهره‌های خشن که معیار اصلی آن، تسخیر قدرت است.

دبیر شورای عالی امنیت ملی در سن‌پترزبورگ

۲

برگزیده‌ها

طرح نخست‌وزیر بریتانیا برای انتقال پناه‌جویان پس از نزدیک به ۲ سال تنش تصویب شد

جنجال «لایحه رواندا»

۵

تکرار قصه ناتمام زن‌کشی

زیبا؛ زن ارومیه‌ای که تاوان طلاش را با مرگ داد

۸

چرا دوباره مادر چاوز؟

۹

دور جدید دادگاه رسیدگی به اتهامات ۱۰۴ نفر از اعضای سازمان مجاهدین خلق برگزار شد

رونمایی از سند همکاری مسعود رجوی با ساواک

۲

یادداشت

یک خاطره، یک پیشنهاد

ای که دست می‌رسد کاری نکن!

علی‌ربعی

یکی از یکشنبه‌های اواخر سال ۹۲ بود. صندوق بازنشستگی فولاد را تازه تحویل گرفته بودیم. از صبح زود درگیر حقوق بازنشستگان این صندوق بودم. از طلوع آفتاب در خیابان، به دنبال دریافت حقوق عقب‌مانده‌شان تجمع کرده بودند. عصر آن روز به دولت رفتم و با کلی حرص و جوش برای تأمین حقوق این افراد، تقلا کردم. حدود ساعت ۱۰ شب، خسته و کوفته به خانه رسیدم. در یخچال هیچ غذایی نبود. ناچاراً یک سیب‌زمینی آب‌پز کردم و بساط نان و نیمرو هم آماده کردم تا با یک جای شیرین، غذایی به سبک دوران کودکی بخورم. کتری که روی گاز به جوش آمد، جای را در قوری یادگار مادرم دم کردم. تا آمدم قدری زنجبیل از طبقه بالای کابینت برداشته و به داخل قوری بریزم، شیشه زنجبیل از دستم رها شد. رهاشدن شیشه همان و شکستن قوری و ریختن آب جوش بر روی بدنم همان... در غرغرتگان خشم تا تکه‌های شکسته‌شده قوری و شیشه زنجبیل را از زمین جمع کنم، زمانی که قد راست کردم، کلام محکم به در باز کابینت خورد. بی‌اختیار با بغضی در گلو سرم را در دست گرفتم و بر زمین نشستم. نشستم همان و فرورفتن تکه‌های شکسته باقی مانده بر زمین در بدنم همان... در آن حالت، تصمیم گرفتم دیگر هیچ حرکتی نکنم چون هرکاری می‌کردم اوضاع خراب‌تر می‌شد... و اما امروز در وانفسای بی‌اعتمادی جامعه و تعارض‌های ارزشی این روزها، به‌طور مرتب با مصویبات و اقدامات جدید روبرو می‌شویم که به مثابه «هردم از این باغ بری می‌رسد» به بدرکردن اوضاع باسامان جامعه دامن می‌زنند.

۱۰ صفحه ادامه در

انالله وانا الیه راجعون

با نهایت تأسف و تأثر

درگذشت شادروان آقای محمد توکلی خو

راه اطلاع خانواده، دوستان و همکارانمان می‌رسانیم.

مجلس ختم ایشان روز یکشنبه نهم اردیبهشت‌ماه ۱۴۰۳

از ساعت ۱۳:۰۰ تا ۱۴:۳۰ در مسجد جامع شهرک غرب واقع

در ابتدای فاز ۳، خیابان شهید سیف برگزار خواهد شد.

حضور شما سروران گرامی موجب شادی روح آن مرحوم

و تسلی خاطر بازماندگان خواهد بود.